

КУЛЬТУРНИЙ ФРОНТ УКРАЇНИ – 2022: головні події, тенденції, висновки

(оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2022–2023 рр.)

Культура – наш другий фронт. І на ньому перемога не менш важлива, ніж на тому, до якого нині прикута увага всього демократичного світу.

Трагічний, непередбачуваний, повний випробувань і пристосувань до нових реалій 2022-й назавжди змінив українців. Після 24 лютого наше культурне середовище поклато край розмовам про власну розрізненість і токсичність. Люди та інституції з одних регіонів за лічені години перетворилися на хаби допомоги, приймаючи людей та інституції з інших регіонів. І цей соціальний досвід вражає і, мабуть, ми ще ніколи не були такими об'єднаними [1].

Шоумени збирають мільйони на байрактари, музиканти, актори, режисери вчаться поводитися зі зброєю та долучаються до волонтерських рухів, музейники власноруч рятують культурну спадщину, а в минулому відсторонені від політики художники створюють критичні проєкти й беруть участь у різноманітних антивоєнних акціях. Митці сьогодні не просто рефлексують – ставлять під сумнів, критикують, допитують, препарують російську агресію, – вони впливають на процеси далеко за межами батьківщини, саме завдяки їхній культурній дипломатії мистецтво України стає видимим і відомим. Проте ми платимо за це надто високу ціну [2].

Та не були б ми українцями, якби навіть під свист рашистських калібрів, із болем та сльозами, не знайшли час для творчості, суперечок, креативу, гумору й епохальних звершень на культурному фронті. Власне, події та явища культурного життя країни на тлі повномасштабної війни зафіксували й проаналізували провідні вітчизняні медіа, підбиваючи підсумки 2022 року. Тож, нагадаємо найбільш знакові, на нашу думку, моменти, звісно, з акцентом на виклики воєнного часу.

Відмова від російської мови та культури

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну довело: чим більше російських ракет, танків, солдатів на нашій землі, тим більше в нас україномовних громадян, які цікавляться своєю історією та культурою. Платформа для вивчення мов Duolingo зафіксувала глобальний сплеск кількості людей, які вивчають українську мову, тож це – одна з головних тенденцій року.

Водночас позитивний процес самоідентифікації та відмови від споживання всього російського загострив проблему визначення того, що є українським. Пригадати хоча б дискусії, які переросли в суперечки, навколо київського Музею Булгакова, або «слобожанської мови» в Харкові.

Окремий *головний біль* року – це «русский след» в українській класичній музиці, зокрема йдеться про перейменування Національної музичної академії України, яка досі не може позбутися імені російського композитора Петра Чайковського.

«Окрім ірраціонального ідолопоклонства та прадіда-козака, є й цілком раціональний, меркантильний аспект. Не секрет, що Чайковський добре монетизується. Існує припущення, що прибрати ім'я одного з творців «русского мира» з назви Національної музичної академії заважає його привабливість для китайських студентів, які приносять суттєвий дохід вишу.

Тему моральної відповідальності за виконання творів Чайковського також порушували навесні у зв'язку з інтенцією диригентки Оксани Линів виконати його оперу «Юланта» в Муніципальному театрі Болоньї... Усі неузгоджені та непрокомуніковані всередині спільноти питання суттєво заважають побудові діалогу стосовно відмови від російської культури, який і без того не є легким», – наголошує Любов Морозова, музична критикиня, авторка музикознавчих досліджень.

Принагідно зауважимо, що на конференції трудового колективу НМАУ, яка відбулася 26 грудня, це питання було вчергове відтерміновано, а сентенції, які прозвучали на захист імені Петра Ілліча Чайковського з вуст професорсько-викладацького складу НМАУ, змусили вкотре замислитися про капітальний ремонт не лише будівлі академії [3; 4; 5].

Геть символи російсько-імперської, радянської ідеології

Більшість українців схвально ставляться до ідеї декомунізації та дерусифікації – від 56 % до 76 %, згідно з даними досліджень, зроблених наприкінці року.

За кількістю перейменованих топонімів список українських міст очолив Київ – 237 міських об'єктів. І, як повідомили в Міністерстві культури та інформаційної політики, в українських містах і селах наразі демонтовано 28 пам'ятників Пушкіну, дев'ять – Горькому, по чотири – Островському й Суворову, і близько 20-ти пам'ятників і пам'ятних знаків на честь радянських визволителів. А демонтаж і перенесення пам'ятника російській імператриці Катерині II в Одесі став *найрезонанснішим* прикладом деколонізації публічного простору.

«Україна – толерантна демократична держава, а тому відмова від токсичної спадщини має відбуватися прозоро, з обговоренням експертів та з урахуванням нюансів наших різних регіонів. Тому навіть так званий процес „пушкінопаду” маємо проводити за правилами, бо ми – не є вандалами...», – зазначив очільник

МКІП Олександр Ткаченко під час підсумкового засідання Експертної ради з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму, до складу якої увійшли авторитетні вчені, письменники, культурні та громадські діячі, видавці та історики. Правові підстави для гармонізації цих процесів забезпечує проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини», схвалений Урядом напередодні нового року [6; 7; 8].

Деколоніальна оптика в міжнародних комунікаціях

З перших днів повномасштабного вторгнення українські дієвці культури та публічні інтелектуали озброїлися термінологією і апаратом деколоніальних студій, пояснюючи іноземцям причини російсько-української війни, критикуючи зверхні та упереджені погляди на українську культуру й історію. Провідником цієї діяльності на міжнародній арені став Український інститут (УІ).

Здобутком року можна вважати підготовлену фахівцями УІ вибірку матеріалів, де аналізуються причинно-наслідкові зв'язки, що призвели до війни, та вплив, який мала на це культура росії. Ці тексти є вагомим внеском у міжнародну дискусію про спільну відповідальність росіян за війну, неприпустимість нав'язування культурного діалогу між Україною і росією, а також про застарілі колоніальні ієрархії, які виразно проявлялися минулого року на важливих культурних майданчиках, – музеях, кінофестивалях, бієнале, концертних залах. Масштабна кампанія, покликана зупинити культурну співпрацю з рф та представлення мистецтва агресорки у світі, яку іноземці охрестили Cancel Russia, стала важливим інструментом цієї боротьби.

Мабуть, найбільш гарячі *суперечки* як в Україні, так і за її межами, точилися навколо «хороших росіян» і того, як з ними взаємодіяти. Чи треба скасовувати російську культуру? Що робити, якщо українців і росіян запрошують на ті самі події? Як бути з російськими та білоруськими опозиціонерами? Як довго має діяти це скасування? Що краще – скасувати й забути чи наважитися на критичне перепрочитання російської класики? Особливим подразником ці заклики стали для деяких ліволіберальних культурних інституцій Європи, які побачили в них цензуру, наступ на свободу слова чи загрозу для «великої російської культури». Як зауважив генеральний директор УІ Володимир Шейко, інфантильність і наївність/цинізм співрозмовників, які у ХХІ столітті серйозно говорять про «мистецтво поза політикою», просто вражає.

Війна переконливо доводить тезу: культурна дипломатія була та є важливим чинником національної безпеки. Недооцінення і спрощення цієї функції роблять нас слабшими [9].

УПЦ на роздоріжжі

2022-й став буремним для українського православ'я. 24 лютого очільник Української православної церкви московського патріархату (УПЦ МП) митрополит Онуфрій засудив російське вторгнення. Очевидно, він не міг не реагувати на розпач тих священників, які опинилися під вогнем. Але поступово священновладдя оговталось. У більшості храмів московської гілки УПЦ продовжили поминати патріарха Кирила, – заплющуючи очі на те, як він благословляв російських генералів на вбивство українців, не зріклися російської мови на службах і не звільнилися від нарративу про «братовбивчу» війну.

Це обурило передовсім самих священників і парафіян, яких у лавах МП сотні тисяч людей – проукраїнських, патріотичних. Не фанатиків «руського мира», а дійсно порядних вірян українців. Отак у середині весни Україна дізналася ім'я отця Андрія Пінчука, настоятеля храму в селі Волоське на Дніпропетровщині. Саме він ініціював і забезпечив підписи понад 400 колег під зверненням до Вселенського патріарха Варфоломія з проханням засудити Гундяєва судом Пентархії за розпалювання ворожнечі «руського мира». «Нас уже занадто багато, наше священновладдя не зможе просто так ігнорувати нас», – няголосоив Пінчук.

Наприкінці весни у Феофанії відбувся Собор, на якому УПЦ заявила, що вона більше не «МП» і вичистила зі свого статуту всі згадки про російську православну церкву (РПЦ). Утім, цей жест був радше символічним. «Прийняття нової редакції Статуту про управління УПЦ від 27 травня 2022 року та Постанови Собору УПЦ не призвели до розриву церковно-канонічного зв'язку Української православної церкви із російською православною церквою», – йдеться у висновках експертизи Державної служби з етнополітики та свободи совісті. Отже, УПЦ і далі залишається частиною російської православної церкви

За деякими оцінками, УПЦ загнала себе у глухий кут: вона не готова повністю рвати з московією, не готова визнавати помилки власного священновладдя тощо. Проте нині йдеться далеко не про справи релігійні, а про національну безпеку. Тим часом переходи з московської гілки українського православ'я до ПЦУ набули масовості, бувало, що за день одразу по 5–6 парафій. Тож шанси на повноцінний православний діалог і – в перспективі – велике об'єднання оптимістично зростають [10; 11].

У сфері інформаційної політики

Багато поглядів прикуті сьогодні до України. У цьому контексті важливою перевагою українського інформаційного простору є відкритість і прозорість. За тим, як ведуть комунікації Міноборони, МЗС і Генштаб, слідкують на Заході високопосадовці й пересічні громадяни. А супервідкритість нашого президента чітко показує світу, наскільки українці відрізняються від росіян.

Неабиякого *успіху* ми досягли в побудові державних комунікацій. Прикладом якісної кооперації між різними державними установами став сайт dovidka.info, який веде Центр стратегічних комунікацій при Мінкультури. Минулого року ми побачили концепцію єдиного голосу в дії. Продуктивна співпраця між урядовими установами, коли кожен матеріал верифікують профільні урядові відомства, а до наповнення долучається багато структур, щоб виводити цю єдину державну інформаційну політику – це унікальний для нас досвід. Адже такої злагожденості в роботі державних відомств раніше не було. І саме тому нам вдається назовні виходити єдиними, – бо немає такого, коли в президента одна інформаційна політика, у міністерств – друга, у РНБО – третя [12].

Здебільшого позитивно в суспільстві оцінили й започатковані МКІП проекти: сайт spravdi.gov.ua, створений Центром стратегічних комунікацій з метою допомоги у спростуванні фейків російської пропаганди; інформаційний марафон «Єдині новини #UАразом»; телевізійний проєкт «FREEDOM», розрахований на російськомовну аудиторію за кордоном; Медіацентр Україна, що діє на базі Укрінформу й наразі працює в Києві, Харкові, Львові та Одесі.

Мінкультури також нагадало про світовий поступ України, пов'язаний із боротьбою українського суспільства за власну ідентичність: 9 російських пропагандистських телеканалів відключені в ЄС; понад 100 російських діячів культури та пропагандистів потрапили в санкційний список України; YouTube заблокував провідні російські пропагандистські канали; понад 100 великих міжнародних організацій та іноземних закладів культури відмовилися від співпраці з росіянами [13; 14].

Серед іншого слід згадати величезну підтримку іноземців без офіційних посад, які допомагали нашій країні на інформаційному фронті. Мова про такі феномени, як «Свята Джавеліна» (Saint Javelin) – мем, створений канадським журналістом, за допомогою якого вдалося зібрати понад мільйон доларів допомоги Україні, чи NAFO (North Atlantic Fella Organization) – північноатлантична онлайн-спільнота, яка допомагає в інформаційній війні, тролячи росіян, а також збирає для нас гроші [12].

2022 року ми майже навчилися розрізняти російські ПСО-вкиди та протидіяти дезінформації (зокрема завдяки Національному проєкту з медіаграмотності «Фільтр»). А втім, через рік повномасштабної війни українці все ще дивляться російські фільми, а на цифрових музичних майданчиках виконавці з росії досі знаходяться в топах. І хоча соціопитування фіксують зменшення споживання російського контенту, роботи тут ще дуже багато [12; 15].

Беззаперечна *перемога* на інформаційному фронті – українці раз і назавжди відмежували себе від росіян, убивши за рік війни одвічний наратив про «адін народ». І це дуже крутий результат [12].

Скажи «паляниця» та інші мему

Рік повномасштабного вторгнення дав нам розуміння, що одну націю від іншої можна відрізнити за культурними ознаками, зокрема через мову, бо українську росіяни не розуміють, та через приколи, контекст яких їм геть невідомий.

Протягом року важких випробувань мему підіймали настрій українцям. За кількістю та швидкістю їхнього створення нам, здається, немає рівних у світі. Вражає, що під час найбільшої війни з часів Другої світової, наші громадяни сміються над противником вголос і щодня.

Головний мем цієї війни – «русский военный корабль». Комусь він не подобається через нецензурну лексику, але саме цей мем заповнив соцмережі, білборди по всій країні; його зображували на поштових марках та в додатках мобільних операторів, писали на банківських картках, товарних чеках тощо; він навіть прозвучав з трибуни американського Сенату. Креативом також потішили «паляниця», «бавовна», «Чорнобаївка», «конотопські відьми», «пес Патрон», «трактор, який вкрав танк» тощо [3].

Трансформація медіаринку та найбільша медійна війна

Медіаринок зазнав величезних втрат – закрилися чи припинили роботу важливі для медійної екосистеми компанії, виїхали з країни чи змінили роботу фахівці, стали на паузу проекти з виробництва контенту. Втім, медіаспільнота адаптувалася до реалій країни, що воює, і активно працює на нашу перемогу.

Серед найбільш згадуваних подій року в медіагалузі: удари по телевізійним вежам, грабування редакцій, тиск на провайдерів; повернення мовлення на звільнені території; вимкнення трьох інформаційних каналів із цифрового ефіру – 5 канал, Прямий, «Еспресо»; старт нових телеканалів – «Ми – Україна» команди Юрія Сугака, «Суспільне. Новини», дублери каналів «1+1», ICTV, Viva Latino тощо; боротьба проти колаборантів та їхніх медіа – канали Медведчука «Перший незалежний», Ukrlive та «Наш» Євгенія Мураєва; закриття телебізнесу Ахметова; спільний телемарафон «Єдині новини» – *феномен* українського телебачення – 2022; українізація медіапростору – «... вже нікому не треба пояснювати, що не так із російською мовою і чому в цій країні краще писати і говорити українською», – Отар Довженко, редактор «Детектора медіа» [16; 17].

Вітчизняні експерти стверджують, що в Україні триває найбільша *медійна війна* в історії людства. І хоча її підсумки підбивати ще зарано, вже можна стверджувати, що доступність інформації виграла для нас першу битву: російська пропаганда про «визволення», «нацистів» і «військові об'єкти» не встояла проти тисяч любительських відео, які демонструють, як усе насправді є. Західна громадська думка, своєю чергою, не встояла перед оприявненим горем і героїзмом українців, зафіксованими найвідомішими виданнями світу та звичайними мобільниками.

Дуже швидко соціальні мережі як інструмент поширення інформації перетворився на інструмент протистояння. Багато в чому це забезпечило нам гуманітарну, економічну та воєнну підтримку. Варто додати, що слово «Україна» було найпопулярнішим запитом 2022-го в новинах гугла й третім найпопулярнішим запитом узагалі, тож зараховуємо це до наших *перемог* [18].

Визначна *подія* року – ухвалення закону «Про медіа». Це було однією з умов для вступу України до ЄС. Позитивні зміни в медіазаконодавстві було відзначено у спільній заяві саміту Україна – ЄС. Верховна Рада ухвалила текст документа у другому читанні й у цілому 13 грудня, а вже 29 грудня його підписав Президент України Володимир Зеленський.

При цьому всередині медіаспільноти новий закон «Про медіа» викликав різні реакції. Так, його розкритикувала Міжнародна федерація журналістів, але привітали Репортери без кордонів. Розкритикували окремі журналісти, але підтримали окремі громадські організації. Як заявив Ігор Розкладай, юрист, заступник директора ЦЕДЕМ (Центр демократії та верховенства права), на повне впровадження закону знадобиться близько десяти років [19; 20].

Діалог з владою та фізичне знищення митців

Останнім часом сторінки українських медіа все більше нагадують некролог: загинув на фронті під Бахмутом режисер Олег Бобало та актор театру «Чорний квадрат» Олександр Снігуровський; прощаються з актором Пашею Лі, який загинув, захищаючи Україну; на фронті загинув заслужений артист ансамблю імені Вірського Сергій Шкварченко; тіло викраденого росіянами в окупованому Ізюмі та зниклого безвісти письменника Володимира Вакуленка знайдено на місці масового поховання в Ізюмі, серед 400 інших тіл; на фронті загинув артист балету Київської оперети Вадим Хлуп'янець; львівський режисер Василь Яворський загинув на фронті; росіяни розстріляли диригента Юрія Керпатенка у його власній домівці в Херсоні. На цій війні гинуть найкращі, серед них і наші митці, які стали на захист своєї рідної країни. Ми ніколи не зможемо це ані заповнити, ані пробачити.

На початку повномасштабного вторгнення громадянське суспільство умовно розділилося на тих, хто взяв у руки зброю, волонтерів і тих, хто їм допомагає, закриваючи пробіли держави в тилу. Бо ми не мали права здатися, зокрема й на культурному фронті. «По-справжньому небайдужі люди дуже часто вимушені не займатися безпосередньо творчістю, а захищати наші культурні пам'ятки, битися за „Довженко-центр“, наполягати на перейменуванні російських назв та на забороні виступати у нас росіянам або продавати їхні книги в Україні. Жахливо, що все це доводиться робити і під час війни також», – написала Тетяна Леонова, журналістка, авторка Суспільне [3].

Візуальні мистецтва на захисті країни

Хоча росія усіма способами намагається знищити українську ідентичність і культуру, це лише активізує інтерес до всього українського в світі.

Ще ніколи не було такої кількості *виставок українського арту за кордоном*, такого фокусу на Україні й такого інтересу до українських митців та мисткинь. Так, однією з перших мистецьких стала виставка «Захоплений будинок» (The Captured House). Назву запозичено з оповідання аргентинського письменника Хуліо Кортасара, головний герой якого змушений тікати з власної оселі від невідомого зла. До експозиції увійшли понад 200 творів від 50 сучасних українських митців: Тіберія Сільваші, Алевтіни Кахідзе, Влади Ралко, Дар'ї Кольцової, Михайла Рая, Kinder Album та ін., які задокументували гуманітарну катастрофу, спричинену російською агресією, в режимі реального часу, адже після вторгнення частина з них залишилася жити й працювати на Київщині, Харківщині, Херсонщині, Донеччині та в інших регіонах, де велись та ведуться бойові дії.

«Захоплений будинок» презентували в Німеччині (Берлін) та Італії (Рим). Але не обійшлося без «ложки дьогтю» – одна з галерей у Нідерландах, відмовилася приймати українську експозицію. Катя Тейлор, кураторка проекту, у своєму фейсбучі написала: «Щойно після довгих переговорів мені відмовили в артпросторі в Гаазі, бо тема нашої виставки «занадто політична». І вони мають бути обережними, щоб не порушувати своєї виставкової стратегії та не привернути до себе непотрібної уваги». Спостерігаючи за таким приголомшливим рівнем нечутливості й навіть зверхності від деяких іноземних партнерів, розумієш: не варто тішити себе думкою, що культурний поступ України на міжнародній арені буде легким і безхмарним [3; 9; 21].

Чи не найвідоміший у світі Музей сучасного мистецтва (MoMA), Нью-Йорк, США, відкрив у березні окрему експозицію Gallery 507: In Solidarity, в межах якої зібрали картини, принти, скульптури та фотографії митців та мисткинь з України. Серед них – Луїза (Переяслав), Соня Делоне (Градизьк), Казимир Малевич (Київ), Джанет Собель (Катеринослав), Weegee / Артур Фелліг (Золочів), Василь Єрмилов (Харків), брати Бурлюки (Харківська губернія), Ілля Кабаков та ін. У пояснювальному тексті до виставки команда MoMA зазначила: «У цій галереї представлена добірка робіт, створених протягом минулого століття митцями, які народилися на території сучасної України. Хтось провів свої роки становлення в Києві, а хтось вирушив у далекі місця – до Москви, Берліна чи Парижа – приєднавшись до найсміливіших авангардів свого часу. Ряд художників, багато з яких єврейського походження, знайшли безпечний притулок від переслідувань у Нью-Йорку... Ми зібрали їх разом у цей час, щоб висловити солідарність з народом України та вшанувати його».

Виставка українського авангарду також відбулася в мадрридському Музеї Тіссена-Борнемісса. Представлені на ній роботи було вивезено з України незадовго до ракетного обстрілу рф. Тепер вони в безпеці й заявляють усьому світу, що український авангард як окрема течія існує, а художники, яких часто приписували російському авангарду, насправді походять з України.

Хвиля переатребуцій художників, яких за кордоном звикли називати російськими, – ще одна важлива *тенденція* цього року. Над поверненням історичної справедливості працюють як європейські спеціалісти, так і українські. Тож поволи ми повернемо собі своє.

Показовий кейс – робота харківського художника-конструктивіста Василя Єрмилова під назвою «Василь Єрмилов жде весну». У згаданому вище нью-йоркському музеї сучасного мистецтва цей твір багато років експонувався неналежним чином, а саме – вверх ногами. І понад те, Єрмилов був ідентифікований як російський художник, хоча ім'я транслітерували українською –Vasyl.

Тетяна Філевська, дослідниця українського мистецтва першої половини ХХ століття, знала, як правильно має бути розміщена ця робота, адже фахівцям добре відома фотографія з прижиттєвої виставки митця на тлі цієї композиції. Крім того, в ній легко вгадується кирилична літера Б. Але у відповідь на численні звернення експертки – з 2017 року – музей обмежувався формальною відпискою «Дякуємо, що своїм відгуком допомагаєте МоМА ставати кращим музеєм». А вже неформально переказували, що позиція музею – не вносити жодних змін до описів творів митців, ідентифікованих як росіян. Однак на початку березня 2022 року Т. Філевська отримала лист від представника МоМА зі щирими співчуттями від жаху, який переживає Україна, та оголошенням про відкриття виставки In Solidarity, в якій зібрані всі митці з українськими зв'язками. Звісно, що в цю експозицію потрапила згадана композиція Єрмилова. На фотографії, доданої до листа, картина знову ж таки висіла догори дригом. «У відповідь я одразу ж написала, що ціную підтримку музею, але дуже сумно бачити неповагу до експонування роботи і переслала свій лист від 2017 року. За кілька годин отримала вибачення і фотографію перевернутої роботи в експозиції, а також заміну зображення на сайті музею», – поділилася українська знавиця авангарду, зауважуючи з прикрістю, що МоМА знадобилося 6 років та повномасштабне вторгнення росії, щоб почути й відреагувати на численні зауваження від експертів з України [20; 22].

Участь мистецьких творів у благодійних аукціонах привертає увагу міжнародної спільноти до подій в Україні й, до того ж, допомагає збирати кошти на потреби воєнного часу. Показовий кейс – монетизація таланту Марії Примаченко. Її картину «Хата моя, хата» продали у Венеції за 100 тисяч євро, а Фонд Сергія Притули зібрав ще 0,5 млн доларів завдяки продажу твору художниці «Квіти ви-

росли коло четвертого блока», створеному мисткинею 1990 року, цю картину передав фонду один із волонтерів.

Інший бік медалі: попит на українських художників зростає, тож їхні роботи часто осідають за кордоном. Тому треба, щоб і в Україні залишалася репрезентативна частина творчого надбання. Цим питанням опікується Український Мистецький Фонд Екстреної Допомоги – ініціатива, започаткована громадською організацією «Музей сучасного мистецтва» та незалежним медіа Zaborona. Фонд купує та зберігає колекцію мистецтва війни для майбутнього Музею сучасного мистецтва. Поза тим, фонд зібрав близько 300 тисяч гривень на потреби жіночого ветеранського руху завдяки участі художників і художниць у благодійному аукціоні [20; 23].

Колосальні втрати пам'яток культури

За деякими оцінками, втрати в галузі культурної спадщини України вже співмірні з пограбуваннями під час Другої Світової війни. Окупанти вивозять культурні цінності вантажівками, викрадають музейників і бомблять об'єкти культурної інфраструктури. Без перебільшення це був шок: в зруйнованому рашистами Музеї у Іванкові зберігалися роботи Марії Примаченко, частину яких, ціною героїзму місцевих жителів вдалося врятувати з вогню; Музей Сковороди у Сковородинівці варварськи знищено російською ракетною, щоправда, скульптура самого Григорія Савича чудом вціліла – як символ незламності [3; 24].

Команда допомоги об'єктам культурної спадщини американського Смітсонівського університету, яка моніторить 26 тисяч нерухомих об'єктів в Україні, проаналізувала супутникові знімки до 24 лютого й у кінці лютого. Фото чітко показали: низка культурних об'єктів обстрілювалася росіянами прицільно.

Тим часом МКІП збирає свідчення про культурні втрати й фіксує, щоб у майбутньому виставити рахунок агресорові. Як зауважують у відомстві, точну кількість постраждалих пам'яток, на жаль, неможливо порахувати, оскільки багато з них перебувають на окупованих територіях. Тож дикунська практика росіян чинити грабїж на окупованих територіях розповсюджується і на музейні колекції, де втрати можуть сягати десятків тисяч експонатів [21].

На жаль, ці втрати можуть бути непоправними. Як розповів директор Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович, у знищеному музеї Сковороди вивчалася його спадщина. Цю прогалину доведеться заповнювати реконструкцією за фотографіями. З цього випливає ще одне завдання «на вчора» – оцифрування культурної спадщини. Бо зараз ми навіть не можемо точно сказати, що саме зникло з музеїв, адже це все було записане в паперових журналах.

Евакуація музеїв, чому її не було організовано до 24 лютого – питання, поставлене руба широкомасштабною агресією.

Головна хоронителька фондів Національного музею Тараса Шевченка Юлія Шиленко розповіла, як 24 лютого, коли Київ вже обстрілювали, співробітники музею перенесли до сховищ близько 3000 експонатів: «Ми були не готові до війни – ні морально, ні матеріально, ніяк. Напередодні я телефонувала в Міністерство культури та питала, що ми будемо робити в разі критичної ситуації... І коли прийшла війна, виявилось, що ніхто ні до чого не готовий, ніхто не знає, де взяти гроші, хто буде знімати експонати, хто буде перевозити їх, і де взяти гроші на пальне, як охороняти ці неоціненні речі. Цього не знав ніхто».

«Безпосередньо перед повномасштабним вторгненням жодних інструкцій і рекомендацій не було», – погоджується з колегою Тетяна Рудь, головна зберігачка фондів Харківського літературного музею, який взяв на себе відповідальність і успішно евакуював культурні цінності, не погоджуючи це рішення з місцевою владою чи міністерством [24].

У МКІП зауважують, що завдяки співпраці з місцевими адміністраціями було врятовано понад 200 тисяч культурних цінностей. За інформацією О. Ткаченка, евакуація експонатів у деяких музеях не відбулася через дії на місцях. «В Україні близько 2000 музеїв. Безпосередньо МКІП підпорядковано лише 26 музеїв та заповідників, що трохи більше ніж один відсоток. Усі інші підпорядковані місцевим органам влади. Щоб евакуювати, потрібен не лише наказ МКІП, а й взаємодія з місцевими органами влади та відсутність опору директорів музеїв, що ми часто бачили у регіонах, наближених до лінії фронту, і не тільки», – уточнив міністр. Він також повідомив, що правоохоронні органи розглядатимуть окремо випадки саботажу евакуації цінних експонатів з міст.

Коментуючи «провалений», на думку багатьох, процес евакуації культурних цінностей, експерти майже одностайно наголосили на необхідності законодавчих змін. Голова Всеукраїнської асоціації музеїв Сергій Кролевець зокрема зазначає, що в майбутньому музеї самі повинні визначати, як зберігати, куди і що вивозити. Мінкультури не має бути органом, який дає дозволи. Проблеми в законодавстві визнає і МКІП, який нині розробляє законопроект щодо удосконалення механізму евакуації музеїв під час воєнного стану [24; 25].

А проте на тлі втрат і негараздів є і очевидна *перемога* – музейна галузь не тільки не припинила боротьбу за виживання, вона навіть розвивається. Тобто, росіяни бомблять наші міста, знищують інфраструктуру, а українці створюють опери в пустих музеях, як-от 5-годинне дійство про створення світу «Genesis» від «Opera Aperta» в музеї Ханенків, і, власне, відкривають нові музеї – в селі Криворівня започатковано Музей Параски Плитки-Горицвіт, а у Києві – Музей Ади Рибачук та Володимира Мельниченка. Схоже на те, що ця нація дійсно непереможна [3].

Театральні прем'єри, колективи-переселенці та успіх за кордоном

В лютому 2022-го українські театри зачинили двері для глядачів. Натомість уже з перших днів вторгнення більшість з них стали волонтерськими пунктами. І одночасно почали активно готувати прем'єри. Їх репетирували й грали в бомбоховищах, були і репетиції по зуму, і читання. У травні переважна більшість державних театрів розпочала роботу і показала нові вистави [26].

Загалом увесь 2022 рік у театральній спільноті точилися дискусії на тему, що саме нині треба ставити, що показувати глядачам. Хтось казав, що найбільш затребувана комедія як можливість відволіктися від воєнних буднів, інші – що це сучасна драматургія, яка найточніше рефлексує на сьогодні, дехто пропонував українську класику як засіб пропаганди української мови, літератури, культури. Тож кожен театр більшою чи меншою мірою намагався збалансувати репертуар і зробити його затребуваним для різних категорій глядачів. Незважаючи на постійні суперечки на тему, чи потрібна загалом нині театральна діяльність, чи варто витратити кошти на театр, коли в країні точиться повномасштабна війна, практика показує, що так. Бо зали заповнені: люди відчують потребу в сценічному видовищі. А на виїзні бригади, організовані при театрах, з нетерпінням чекають на фронті, в лікарнях, у волонтерських центрах для тимчасово переселених осіб тощо [27].

З'явилося багато нових молодих драматургів. Ними писалися тексти як реакція на перші дні війни, на психологічний стан. Воєнні теми – це інший рівень підходу до роботи, бо треба знайти слова, щоб описати ступінь тієї трагедії, яку людина переживає тут і зараз. Робота з травмою – сьогодні одне з *ключових* завдань українського театру.

Стосовно російської мови у виставах. Глядачі були вражені українською мовою артистів колишнього російського театру. Академічний драматичний театр імені Лесі Українки таким чином позбувся свого російського минулого – це знаково і символічно. У Дніпрі зняли 29 вистав російською мовою, робили прем'єру за прем'єрою. Одеса так само перейшла на українську. Ще тримаються за російську в Харкові. Тут слід зауважити, що Харків – театральне місто, він є центром різноманітних недержавних театральних колективів. Але з усіх осередків, можливо, тільки «Арабески» та «P. S.» («Постскрипtum») є українськомовними, а десятки інших – це російськомовне середовище. Недержавні театри залежать передусім від свого глядача – прийде він сьогодні на виставу чи ні. Відповідно, доводиться підлаштовуватися під аудиторію, яка бажає слухати «на понятном языкe».

У цьому контексті варто також згадати Харківський драмтеатр, який після довгої та запеклої боротьби активістів і працівників театру з місцевою владою нарешті, підкреслимо, останнім в Україні позбувся «російський» та «імені А. С. Пушкіна» зі своєї назви [3; 28; 29].

Як відзначає більшість театральних оглядачів, минулого року українські театри творили «дива під обстрілами». Багатьом із них вдалося відновили репетиції, а згодом порадували глядачів довгоочікуваними прем'єрами.

Після вимушеної паузи перших днів повномасштабної війни одною з перших таких ластівок стала вистава столичного ТЕАТРУ ФРАНКА – «КАЛІГУЛА» Івана Уривського за п'єсою Альбера Камю. Твір, який французький романіст і філософ писав на тлі Другої світової, дивним чином перегукується з нашим сьогоднішнім.

ОДЕСЬКИЙ ТЕАТР ІМЕНІ ВАСИЛЯ ВАСИЛЬКА – «САША, ВИНЕСИ СМІТТЯ» в постановці Максима Голенка за п'єсою Наталі Ворожбит, де акцентується увага на темі щодо відновлення авторитету армії.

РІВНЕНСЬКИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР – «ЗЕРНОСХОВИЩЕ». Вистава є співпрацею рівнян з Одеським театром Василя Василька. І знову режисер – М. Голенко, і знову – п'єса «найбільш затребуваної драматургині воєнної тематики» Н. Ворожбит, яка торкається в своєму творі трагедії Голодомору в Україні.

НАЦІОНАЛЬНА ОПЕРЕТА – THE BALL у постановці вже знайомого українському глядачеві італійського режисера Маттео Сп'яцці та балетмейстерки Каті Тубіні.

ДРАМІКОМ (ДНІПРО) – «ВСУПЕРЕЧ». Академічний театр драми і комедії в місті Дніпро відмовився від «імені Горького» ще 2016 року. З появою нового очільника театру Сергія Мазаного трупа позбулася 29 найменувань свого російськомовного репертуару, відбувся ребрендинг і найстаріший у Дніпрі театр перетворився на сучасний ДРАМІКОМ. 15 жовтня тут відбулася прем'єра «Всупереч» за текстами сучасних українських драматургів, написаних після 24 лютого. Головний режисер театру Антон Меженін в актуальному жанрі фізичного театру створив пластичну партитуру, а драматургиня Юліта Ран об'єднала в єдине ціле документальні уривки із п'єс «Садити яблуні» Ірини Гарець, «Руський Воєнний» Ігоря Білиця, «Коти-біженці» Людмили Тимошенко та Марини Смілянець та «Я норм» Ніни Захоженко, пов'язавши їх «статистикою» 54 воєн, розв'язаних росією за останні чотири століття.

ХЕРСОНСЬКИЙ ТЕАТР ІМЕНІ МИКОЛИ КУЛІША 24 лютого мав грати на рідній сцені виставу «Вічність і ще один день», прем'єра якої відбулася незадово до того, але повномасштабна війна все змінила. Настільки, що актори вимушені були лишити не тільки рідний театр, але й домівки. А 23 березня російські військові викрали директора театру Олександра Книгу. Згодом його відпустили і він виїхав на підконтрольну Україні територію. Частина акторів вдалося зібрати – і в Києві херсонці показали документальну виставу «ЛИШАТИСЬ (НЕ)

МОЖНА...» режисера Євгенія Резніченка, яка по факту є художньою рефлексією Херсонського театру.

ЛЬВІВ. Перші кілька місяців війни львівські театри працювали як волонтерські пункти й прихисток для біженців. Проте вже влітку режисери підтримали культурний фронт прем'єрними виставами, які прямо або опосередковано стосуються війни. Місто стало креативним кластером для багатьох творчих колаборацій. Одна з них – театр «ВАРТА», який створив харків'янин Артем Вусик у часи повномасштабної війни, і тут же, у Львові, разом із харківським театром «ПУБЛІЦИСТ» вони здійснили постановку постдокументальної вистави (коли свідчення стають частиною театральної конструкції і коли на перший план висувають не документ, а наше сприйняття цього документа, як ми з ним працюємо, як розуміємо та інтерпретуємо), що є каскадом жіночих історій на тлі російсько-української війни «ВОНА ВІЙНА».

Команда ЛЬВІВСЬКОГО ТЕАТРУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ нині активно гастролює провідними театральними фестивалями Європи зі своєю постдокументальною виставою «IMPERIUM DELENDUM EST», або «Імперія мусить впасти». Це їхня перша сценічна робота після повномасштабного вторгнення. Тут є і співи, і вірші, і прокльони, і реальна історія акторки, яка пережила окупацію в Гостомелі. «Вистава сублімує всю нашу лють, я би тоді її називала тим, що український театр тільки віднаходить, – це мова ненависті до ворога. Вона нам ніколи не була притаманна... І це не крик страху, а це крик войовничий, це крик, який веде до знищення ворога. І цього ніколи не було в українському театрі», – поділилася враженнями від вистави театрознавиця М. Гарбузюк. Вона переконана, що українському театру випало дуже швидко пройти безмірно довгий шлях для максимального скорочення дистанції між сценою і життям [29].

Театри-переселенці Донбасу й Херсона – в буквальному сенсі слова ці театри постали з руїн. Так, ДОНЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР У МАРІУПОЛІ, один з найстаріших в Україні, пережив страшну трагедію, коли 16 березня 2022 року росіяни скинули на приміщення драмтеатру бомбу, вбивши мінімум 600 людей, які там переховувалися. Актори й працівники театру, яким вдалося виїхати з Маріуполя, відновили творчу діяльність на сцені Закарпатського музично-драматичного театру імені братів Шерегіїв і вже у липні показали виставу про Василя Стуса «КРИК НАЦІЇ». З цією ж постановкою театр мав гастролі за кордоном. Наразі відбувається становлення саме українського фундаменту в театрі, який тривалі десятиліття продукував левову частку російськомовних вистав.

ЛУГАНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР був єдиним театром на неокупованій території Луганщини, який працював у Сєвєродонецьку. Тепер це руїни. Згодом новим місцем розташування евакуйованого театру стали Суми й у липні 2022 року керівника Луганського театру Сергія Дорофе-

єва було призначено в.о. генерального директора театру – художнього керівника Сумського театру драми та музичної комедії ім. Щепкіна. Безумовно, репертуар Луганського театру в умовах вимушеної евакуації відновлено лише частково, але попри складні умови можливість працювати й надалі є [26].

Український театр за кордоном став не просто бажаним гостем, а повноцінним учасником міжнародного театрального процесу. Як це не парадоксально, але через повномасштабну війну. Із жорстоким нападом росії ми зрозуміли, наскільки важливо бачити себе в західному контексті, а не бути частиною російського простору.

Однією з перших масштабних подій театральної культурної дипломатії став «МІСЯЦЬ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ЄВРОПІ», у межах якого впродовж червня вистави «Погані дороги» Тамари Трунової, «Зальот» Юрія Радіонова, Маллий театр, і «Каліки» Стаса Жиркова, театр «Золоті ворота», побачили в Каунасі, Алітусі, Клайпеді, Вільнюсі, Ризі, Штутгарті, Мюнхені й Празі. Проєкт відбувся завдяки ініціативі Ukrainian Artistic Task Force, яку створили українські митці – Стас Жирков, Ксенія Ромашенко, Катя Савицька, Дмитро Весельский, – за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України.

Одразу ж після початку повномасштабного вторгнення багато європейських театрів запропонували різний формат *підтримки* для українських митців: колаборації, резиденції, створення вистав, участь у фестивалях. Серед таких країн – Німеччина, Польща, Литва, Латвія. Також вистави/проєкти були представлені у Британії, Франції, Словаччині тощо.

Цікавим спостереженням поділилася Ольга Стельмашевська, театральна критикиня, голова експертної ради Всеукраїнського театрального фестивалю-премії GRA. Фіксуючи важливі *тенденції і процеси* театрального року, вона зазначає, що знайомство з театром України відбувалося в контексті порівняння з російським. Хотіли ми цього чи ні. Війна ж остаточно прибрала цей прикрий «нюанс», що дало змогу явити себе європейцям – «абсолютно самодостатніми, такими, які володіють актуальною театральною мовою». Важливо, що ці проєкти сприймаються без присмаку поблажливості, викликаного співчуттям. Акценти змістилися і це надало змогу здійснити біля 50-ти театральних проєктів.

«Ті українські театри, які активно працювали в Європі і до війни ніколи не страждали комплексом меншовартості – завжди намагалися створювати оригінальні й потужні проєкти. Свідомо й більш цілеспрямовано до цих процесів почали вмикатися й державні інституції. Звісно, ефект буде пролонгований. Ми його вповні відчуємо за декілька років, але 2022 рік дає підстави стверджувати, що на мистецькому рівні – ми вже перемогли зовнішнього ворога», – запевняє театральна критикиня [30].

А от вимушений вплив цінних кадрів за кордон через війну – це наша *поразка*, але тут є і складова перемоги. Наприклад, українська режисерка Ольга Турутя-Прасолова їде працювати до театру в португальському місті Брага та ставить там «Лісову пісню». Так португальці дізнаються не тільки про високий рівень режисури в Україні, а й про Лесю Українку та нашу культуру. Наші акторки Ніна Батовська та Катерина Васюкова працюють в польському театрі «Заглембя» в Сошовці, й там приголомшені рівнем їхньої майстерності. Цей список дуже довгий і, можливо, така культурна дипломатія піде на користь нашій державі [3].

Оперні прем'єри, відмова від російського репертуару та європейський тріумф української сучасної опери – все це видається неймовірним у період повномасштабної війни, але саме так запам'ятається оперне мистецтво–2022.

Говорити на воєнну тематику в оперному світі важче, оскільки створення опери забирає дуже багато часу. Від замовлення театру, наприклад, чи від думки композитора про те, щоб створити оперу, минає від одного до трьох років. Тож рефлексії в оперних театрах щодо російсько-української війни ми отримуємо не скоро. Натомість дистанціювання мистецьких закладів від російської культури для багатьох стало сьогодні принциповим [30].

«Не виконую російську музику, тому що це моя особиста позиція», – зауважує Микола Дядюра, головний диригент Національної опери України, коментуючи оновлену постановку балету «СНІГОВА КОРОЛЕВА» за мотивами однойменної казки Ганса-Крістіана Андерсена. Відтепер всім відомі Кай і Герда танцюватимуть на головній оперно-балетній сцені країни без музики композиторів, причетних до країни-агресорки. На думку маестро, музика європейських композиторів – Едварда Гріга, Жюльє Массне – більш драматично насичена, ніж та, що була. «Не кажу, що була погана, ні в якому разі. Але те, що ви почуєте зараз, я б назвав переосмисленням музичного матеріалу», – каже М. Дядюра.

Репетиції і постановки переривають сигнали повітряної тривоги, переслідують блекаути, але такого ентузіазму, як тепер, каже головний диригент Національної опери, я давно не бачив ні у артистів, ні у гостей театру. Він згадує, як у день прем'єри «Травіати» солісти через повітряну тривогу не доспівали 7 хвилин кінцевої сцени опери Верді, тож вийшло, що головна героїня не померла. З точки зору драматургії вистави – це прикро, але вийшло, що вийшло і, як ділилися між собою глядачі, виходячи із зали, – «Віолетта не померла. І це добре». Уже вкотре маємо нагоду пересвідчитися, що навіть у складні часи українців не полишає почуття гумору [31].

Балет набагато сильніше, ніж опера, перебуває під тиском російської класики, проте «Жізель», «Баядерка», «Дон Кіхон» чи «Корсар» – за технічним наповненням танцю вони нічим не відрізняються від «Лускунчика», «Лебединого озера» чи «Сплячої красуні», тобто технологія значною мірою одна, але поєднання

цієї технології, звичайно, інше. Це вже залежить від балетмейстера, від його фантазії, що він хоче певним рухом сказати, пояснює Музичний керівник Львівської національної опери Іван Чередніченко. Він також підкреслив, що італійський композитор Чезаре Пуны написав понад 300 балетів, тоді як у Чайковського їх лише три. Тобто балетний репертуар доволі широкий, і в майбутньому на нас чекають давно забуті європейські балети композиторів-класиків, так само як і новостворені українські шедеври.

Оперні театри України, звісно, не можуть собі дозволити щомісяця прем'єру, оскільки на це просто немає фінансових ресурсів. Але останніми роками спостерігаємо дуже обнадійливу тенденцію появи якісного мистецького продукту.

Львівська ОПЕРА запам'яталася прем'єрою «СТРАШНА ПОМСТА» Євгена Станковича – до 80-річчя композитора. Ця містична історія про страшну розплату за скоєні злочини суголосна з подіями сьогодення – нелюдськими злочинами рашизму. Оперне дійство реалізується в межах програми «Український прорив», що має на меті вивести вітчизняне мистецтво на рівень європейського модерного зразка [32].

ОДЕСЬКА ОПЕРА перечитує класику. Як жартома сказали одесити, одну Катерину, російську імператрицю, домовились знести, іншу – героїню поеми Тараса Шевченка – повернули до Одеської опери.

Понад 30 років в Одеському оперному показували «Катерину» композитора Миколи Аркаса. 2022 року театр знову звернувся до цієї вистави, бо кожне покоління хоче переосмислити класику по-своєму. Крім того, знамените шевченківське «Кохайтеся, чорноброві...» нині звучить геть інакше, ніж 10 років тому.

«КАТЕРИНА» Олександра Родіна – прем'єра пройшла в Одесі з аншлагом і всупереч тривогам. Щодо особливостей творчого задуму цієї нової вистави, режисерка Оксана Тараненко прагнула змінити стереотипні зневажливі уявлення про українців, які століттями насаджувалися російською імперією. Зокрема, оригінальною композиційною знахідкою став вертеп і символічне млинарське жорно на сцені, яке щоразу нагадує про те, що ми, українці, приречені обертатися по колу, поки не припинимо дивитися на себе очима свого сусіда та не позбавимося комплексу меншовартості [5].

2022 року Львівська та Одеська опери отримали нагороду «Найкращий оперний театр» на міжнародній церемонії «The International Opera Awards» у Мадриді [32].

Історія Харківського національного академічного театру опери та балету імені Миколи Лисенка, або, як його ще називають, СХІД ОПЕРА, заслуговує на окрему розмову. Ще в березні 2022 року адміністрація театру змогла у стислі терміни встановити контакт з усіма співробітниками, отримати повну картину того, хто і де перебуває й, зібравши кістяк усіх творчих колективів, організувати пер-

ший гастрольний тур до Литви. За час війни частина труп Схід Опера об'їхала кілька країн Європи із гастрольним туром «Європейський шлях». Водночас, співробітники театру, що залишилися у рідному місті, в умовах війни продовжують грати благодійні концерти в Харкові, де діє маленький безпечний концертний майданчик. І, природно, що серед нагальних завдань театру – перегляд репертуарної політики, оскільки в репертуарі театру було близько 30 відсотків російської музики [33].

Ще одна фантастична річ – європейський триумф української сучасної опери з композиторами Лабораторії OPERA APERTA Іллею Разумейком та Романом Григорівим.

«Сучасний український шедевр, який має побачити кожен». Таке написала британська The Times про оперу «ЧОРНОБИЛЬДОРФ» від творчого тандему Разумейка-Григоріва. Епатажну постановку з тріумфом показали минулого року не лише в Об'єднаному Королівстві, а й у Нідерландах, Австрії, Італії, Литві. І це не єдиний перформанс, яким Opera Aperta здивувала Європу. «КОЛИСКОВА ДЛЯ МАРІУПОЛЯ» – перформанс, який об'єднав музику, відео та голос у концерті, який поєднує мікротональні струнні інструменти з традиційними українськими колисковими, відбувся в Гельсінкі, Фінляндія. За словами творців сучасної опери, це – вшанування Маріуполя, як символу українського опору з 2014 року, та всіх жертв російської агресії. Варто також нагадати, що між закордонними виступами, в жовтні, Opera Aperta запропонувала київській публіці свою нову річ – 5-годинну оперу «GENESIS». Її показували в порожньому Музеї Ханенків за тиждень до ракетної атаки на Київ, яка пошкодила будівлю музею [34; 35].

Музичний академічний світ позбувається ореолу меншовартості

Попри велику кількість викликів і втрат року, українська академічна музика отримала нове дихання, ставши відкриттям як для самих українців, так і для Європи. *Тенденцією* року всередині країни стала актуалізація вітчизняної класичної спадщини. Її стали набагато частіше виконувати в концертних залах, припинивши нарешті вважати тінню «великої російської музики». Окрім того, вона стала об'єднавчим фактором для тисяч біженців, що зустрічали одне одного на концертах рідних колективів і завдяки музиці випускали на волю власні почуття. За останні роки, можливо, набридла на батьківщині «Мелодія» Мирослава Скорика перетворилася на щось на кшталт неофіційного гімну, мандруючи з концерту в концерт поруч із гімном офіційним.

Відродження концертного життя всередині країни почалося з Харкова, прифронтового міста. 26 березня в підземці на станції метро «Історичний музей» відкрився П'ятий міжнародний фестиваль класичної музики, на який традиційно запросили сотні закордонних гостей. Які, звісно, не приїхали. «КОНЦЕРТ ПОМІЖ

ВИБУХАМИ», як назвали подію організатори, став поштовхом для відновлення концертної діяльності й у решті міст.

У Харкові ж наприкінці березня віолончеліст Денис Карачевцев запустив проєкт «IN THE STREETS OF KHARKIV», граючи біля зруйнованих будівель твору Йоганна Себастьяна Баха і відеозаписами збираючи донати на їхню відбудову.

Концерти в укриттях стали ознакою часу – в Київському муніципальному академічному театрі опери і балету для дітей та юнацтва найбезпечнішою сценою став майданчик у підвалі, який функціонував і до війни. Зараз це сцена-укриття, на ній можна проводити заходи під час повітряних тривог.

Київська спільнота класичної музики надихнулася відкриттям нового мистецького простору VERE MUSIC HUB. В умовах війни це стало приємною несподіванкою. Музичний хаб має дві зали – основну на 100 місць і нижню – репетиційну, вона ж – укриття, тут проходять безкоштовні концерти й майстер-класи. Подарував цей концертний майданчик разом із новим «Стейнвеєм» Фонд Vere Music Fund, який від моменту свого створення основні зусилля вкладав у допомогу молодим українським музикантам.

Через повномасштабну війну багато молодих українських музикантів були змушені виїхати і продовжити навчання чи кар'єру за кордоном. Тим, хто залишився, проєкт Суспільного мовника «Я – ВІРТУОЗ!» дав можливість виступити на сцені Будинку звукозапису Українського радіо з Симфонічним оркестром Українського радіо під орудою Володимира Шейка [5].

У серпні, попри всі складнощі, в кількох залах заповідника «Софія Київська» відбувся П'ятий фестиваль «BOUQUET KYIV STAGE». Скромніший, аніж в усі попередні роки, але наймовірний в умовах воєнного стану: 10 концертів, три виставкові проєкти, 4 бесіди під ясенем, кінопокази, екскурсії. Загалом більш ніж 20 подій. З 28 вересня по 1 жовтня він також уперше виїхав за межі України – в Оксфорд – усього 8 концертів за участі найкращих і найпопулярніших українських митців. І саме в британському Оксфорді 30 вересня на фестивалі своє 85-річчя авторським концертом відзначив відомий вітчизняний композитор Валентин Сильвестров. Оксфордська частина фестивалю Bouquet Kyiv Stage відбулась в рамках Сезону культури Велика Британія/Україна.

Серед десятків зарубіжних турів, здійснених українськими колективами у 2022 році, слід особливо відзначити два. Перший – це UKRAINIAN FREEDOM ORCHESTRA, проєктний оркестр, створений за ініціативи Метрополітен-опера та польської Національної опери, який очолила канадська диригентка українського походження Кері-Лінн Вілсон. З кінця липня по кінець серпня колектив здійснив світовий тур, у якому поміж творів західно- та східноєвропейських класиків виконав музику Валентина Сильвестрова. Другий – KYIV SYMPHONY

ORCHESTRA (Державний академічний естрадно-симфонічний оркестр України), який наприкінці квітня виступив у дев'яти найбільших залах Польщі та Німеччини. На відміну від інших колективів, цей основою програми зробив українську музику, додавши лише один західноєвропейський твір. Найбільш гучним став його концерт української музики 29 червня в музеї Прадо в Мадриді для президентів усіх країн-членів НАТО під час саміту. За 73-річну історію існування Альянсу Kyiv Symphony Orchestra став другим оркестром, який запросили виступити на заході НАТО такого рівня.

Nikolai Leontovich минулого року остаточно перетворився на MYKOLA LEONTOVYCH, і центральною подією кінцевої трансформації став концерт «NOTES FROM UKRAINE», який відбувся 4 грудня в Нью-Йорку. Таким чином Україна відзначила сторіччя першого виконання «Щедрика» в нью-йоркському Carnegie Hall у рамках світового турне Української Республіканської Капели під керівництвом Олександра Кошиця.

Класична музика України, яка звучала для вибагливих філармонічних слухачів по всьому світу, наочно засвідчила тяглість наших традицій – від першої української симфонії Максима Березовського, яка, до речі, в російських джерелах фігурує як «первая русская», до естетичного різнобарв'я сьогодення. «Коли на власні вуха чуєш, як довершено звучала українська музика в моцартівську епоху, то тези російської пропаганди про народжену більшовиками націю вже не можна сприймати серйозно – навіть якщо ви зовсім не знайомі з історією України», – поділилася своїми роздумами музикознавиця Любов Морозова [5; 32].

Музична індустрія: як було – вже не буде

2022-й запам'ятається піснями про боротьбу, свободу і ненависть до ворога. Деякі з них були осмисленою рефлексією, інші – абсолютною кон'юнктурою. Та все одно, це був рік народження нової української музики. Кінець 2021 року складалося враження, що музичний процес заходить у глухий кут. Одна й та ж когорта попартистів окупувала головні мас-медіа. Повномасштабне вторгнення змінило це. За минулий рік українські артисти випустили приблизно втричі більше музики, ніж у будь-який із попередніх. Відбулося народження цілого пласту нових артистів, а також кількох стилістичних напрямів.

«БАЙРАКТАРЩИНА» – новий жанр, який оспівує ЗСУ. Зокрема це пісні-рефлексії, що з'явилися у перші тижні після початку повномасштабної війни, й загалом на статус видатних не претендують. За виключенням хіба що ШО ВИ БРАТТЯ jockii druce та БУДЕ ВЕСНА Макса Барських. Цей напрям у музиці поки не отримав фіксованого терміну: кажуть «байрактарщина», «байрактар-поп» і навіть неошароварщина. Але назва жанру не настільки важлива, як сам факт, що він

сформувався. І багато кого дратує, зокрема й військових – їх ця музика не підтримує.

У цьому, зокрема, криється головна проблема цього жанра – **КОН'ЮНКТУРНИСТЬ**. Знайти правильний кут, під яким можна і варто висвітлювати війну і подвиг українців – доволі важко. Для цього недостатньо натягнути військову форму, залізи на танк та заспівати про неньку. До речі, саме в цьому полягає сутність більшості претензій до Kalush Orchestra, Kozak Siromaha, Skofka, alyona alyona – артисти аж надто кон'юнктурні у своїх спробах грати у національний колорит.

Оновлення індустрії 2022 року відбулося коштом потоку артистів з андеграунду, які перемістилися в мейнстрим. Цьому посприяли два фактори. Перший – шалений ріст TikTok, там можна стати зіркою за кілька тижнів. SadSvit, Mistmorn, Структура Щастя, vlogia, Артилерія та інші – усі вони знайшли значну частку своєї аудиторії саме в цій соціальній мережі. До речі, це – глобальний тренд. Другий – попзірки звільнили місце. Багато артисток і артистів банально виїхали за кордон. Багато – пішли воювати. Інші ж виявилися неспроможними швидко відреагувати на масштабну українізацію. Не кажучи вже про те, що банально впали заробітки, бо зникли концерти й корпоративи.

Відбувся стрімкий **ПЕРЕХІД НА УКРАЇНСЬКУ** індустрії, яка багато років продовжувала працювати в «позаполітичній» парадигмі, так і не відрефлексувавши події 2013–2014 років. Зникли ілюзії стосовно «не все так однозначно». Ті, хто мали зробити вибір між росією та Україною, були змушені його зробити. Мовчання стало ознакою зради. Підтримка росії – співучастю в убивствах і тероризмі. Буквально за тиждень-два індустрія різко очистилася. Макс Барських, один з тих артистів, який колись найбільш активно виступав у росії, зайняв навдивовижу радикальну позицію. Тепер вся публічна комунікація – українською. Нові пісні – українською. Заяви, інтерв'ю, коментарі – теж українською. Зсув відбувся надзвичайно різко, як буває тільки у світлі тектонічних, катастрофічних подій. Власне, з якими стикнулася Україна.

А ще 2022-й відкрив величезні можливості для артистів. Інтерес до них буде лише зростати. Тиску з боку російського ринку тепер немає. Питання – чи працювати з росією, чи ні – більше не стоїть, навіть суто економічно, оскільки ніхто не захоче працювати з ринком, який з усіх боків під санкціями. Так, російські артисти за інерцією ще лишатимуться в топах платформ та особистих плейлистах людей, але ця тенденція, найімовірніше, спадатиме.

Артисти – ті люди, які можуть емоцію перетворити на творчість. Дуже шкода, що поштовхом для переламного моменту в українській музиці стала велика війна. Але музичний висновок цього року один: 2022-й – це рік народження нової української музики [36; 37].

Українське кіно – з перемогами й відкритими питаннями

До 2022 року українське кіно переживало свій підйом, який супроводжувалася появою на національній кіномапі нових імен, стрімким розвитком усіх складових безпосереднього знімального процесу, підвищенням кваліфікаційного рівня кінопрофесіоналів, приєднанням до фонду Eurimages, запровадженням системи кеш-рібейтів, нагородами на міжнародних кінофестивалях. Але Велика війна призвела до значного скорочення бюджетів, тож наразі вітчизняна кіноіндустрія перебуває в підвішеному стані. Звісно, сьогодні українські фільми продовжують виходити як у кінотеатральний прокат, так і на міжнародних фестивалях. Але це стрічки, які загалом вже були завершені до 24 лютого або перебували на фінальній стадії постпродакшену. «Тому найближчими роками ми можемо спостерігати значне зменшення кількості стрічок, особливо ігрових, – каже Анна Мачух, виконавча директорка Української кіноакадемії та генеральна директорка ОМКФ. – Думаю, буде багато документального кіно, яке знімається тут і зараз про наші сучасні реалії в стані війни. Попри це, ми маємо продовжувати шукати шляхи для того, аби не дозволити кіноіндустрії знову потрапити в стан стагнації, який призведе до втрати всіх тих надбань, заради яких кіноспільнота важко працювала роками до того...» [38].

Минулого року українське кіно було представлене чи не на всіх провідних *європейських кінофестивалях*. На Венеційському відбулась світова прем'єра нового фільму Антоніо Лукіча «ЛЮКСЕМБУРГ, ЛЮКСЕБУРГ».

У Каннах стрічка «БАЧЕННЯ МЕТЕЛИКА» Максима Наконечного брала участь у програмі «ОСОБЛИВИЙ ПОГЛЯД», а «ПАМФІР» Дмитра Сухолитко-Собчука став учасником програми «Двотижневик режисерів».

Під час прем'єри команда «Бачення метелика» провела *акцію-перформанс на підтримку України* – вийшла на червону доріжку під звуки сирен в масках з перекресленим оком, що в соцмережах означає «потенційно неприйнятний контент».

Не залишилось українське кіно осторонь і Берлінського кінофестивалю. Документальний фільм «ТЕРИКОНИ» Тараса Томенка був відібраний до секції Generation. А «КЛОНДАЙК» Марини Ер Горбач отримав на Берлінале у програмі «Панорама» *приз екуменічного журі та приз глядацьких симпатій*.

Відзначилось українське кіно на Міжнародному кінофестивалі в Локарно. Стрічка «ЯК ТАМ КАТЯ?» режисерки Крістіни Тинькевич отримала *спеціальний приз від журі Ciné+*, а виконавицю головної ролі АНАСТАСІЮ КАРПЕНКО визнали *найкращою акторкою*.

Вищезгаданий «КЛОНДАЙК» показали також на фестивалі незалежного кіно у США Sundance. Фільм став першим ігровим кіно від України в програмі цього фестивалю, а режисерка Марина Ер Горбач отримала *нагороду за найкращу режисуру*.

Минулого року членом правління Європейської кіноакадемії вперше став українець – продюсер ДЕНИС ІВАНОВ. А режисерка ІРИНА ЦІЛИК стала першою україркою у складі журі нагороди «Золоте око» за *найкращий документальний фільм* в одній із секцій Каннського кінофестивалю.

Окрім того, в понад 20-х країнах світу пройшов *благодійний кіномарафон* CinemAid Ukraine Charity Film Marathon, під час якого показували понад 50 повнометражних і короткометражних українських фільмів.

Кінофестивальний рух в Україні мав усі шанси призупинитись – принаймні на 2022-й рік. Проте надзусиллями організаторів та, звісно ж, за підтримки ЗСУ цього не сталося.

Одним із перших став фестиваль «НОВА ХВИЛЯ», проведений мережею кінотеатрів «Планета кіно» та Gogol Media. Два тижні в Києві та Львові з перервами на повітряні тривоги відбувались покази українського кіно з наступними обговореннями фільмів з режисерами, акторами, операторами та продюсерами.

Влітку в Чернівцях з'явився новий український кінофестиваль «МИКОЛАЙЧУК OPEN». Режисер та продюсер Олекса Гладушевський зумів зібрати команду та організувати регіональний кінофестиваль, який нагадував про одну з ключових постатей українського поетичного кіно 1970–80 років – актора та режисера Івана Миколайчука, якого довгий час радянська влада вважала «неблагонадійним» через його чітку національну ідентифікацію українця. Уже в 2023 році фестиваль планує масштабуватися та запустити власну міжнародну програму, що підніме його на новий якісний рівень.

У жовтні в Києві відбувся «КИЇВСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ КРИТИКИ», у межах якого показали майже 30 українських та міжнародних кінострічок. Вручили також щорічну премію критиків *Кіноколо – 2022*, тріумфатором якої став фільм «ПАМФІР» Дмитра Сухолиткого-Собчука. Стрічка перемогла у п'яти номінаціях із шести, в яких була представлена.

ОДЕСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ КІНОФЕСТИВАЛЬ у 2022-му вирушив у мандрівку європейськими кінофестивалюями в Чехії, Республіки Косово, Естонії, Швеції. А головним прихистком Одеського кінофестивалю цього року стала Польща – Національний конкурс ОМКФ відбувся в межах Варшавського міжнародного кінофестивалю.

Змінив локацію і фестиваль документального кіно KHARKIV MEETDOCS – тимчасово переїхав із Харкова до Києва.

Фестиваль документальних фільмів про права людини DOCUDAYS UA стартував у Великій Британії, а вже в листопаді пройшов у Києві. Його відкрили стрічкою «МАРІУПОЛІС–2» литовського режисера Мантаса Кведаравічуса, вбитого росіянами в Маріуполі.

На початку грудня в Києві також відбувся 51-й міжнародний кінофестиваль «МОЛОДІСТЬ», який дещо скоротив кількість стрічок, проте зберіг майже всі свої основні програми.

Бойкот російського кіно: зусиллями українських кінематографістів для росіян нарешті почали вмикати режим ігнорування. Зокрема, Українська кіноакадемія ініціювала заклик до міжнародної кіноспільноти бойкотувати російський кінематограф та відмовитись від будь-якої співпраці з його представниками. Петицію підтримала низка кіноакадемій та кіноорганізацій. Проте росіяни на те й росіяни, щоб відповідати принципу «женуть у двері – ліземо у вікно». Так, наприкінці березня у французькому місті Нант планувалось провести фестиваль російського кіно Univerciné de Nantes під фантастичним у своїй абсурдності слоганом «Від Львова до Уралу». Українські та французькі діячі культури виступили із засудженням цього заходу та створили петицію щодо його скасування. Зрештою, фестиваль не відбувся.

Минулого року в українському кіно відбувся **гучний скандал**, фігурантом якого був СЕРГІЙ ЛОЗНИЦЯ. У березні режисера виключили зі складу Української кіноакадемії, яка також звернулася до світової спільноти з проханням не позиціонувати Сергія Лозницю як представника української культурної сфери. У відповідь режисер назвав таке рішення «нацизмом» і «подарунком кремлівським пропагандистам». А пізніше, виступаючи на Каннському кінофестивалі, виступив на захист російської культури, заявивши, що її бойкот суперечить «європейським принципам культурного плюралізму та свободи вираження».

ДОВЖЕНКО-ЦЕНТР – скандал навколо державного кіноархіву став найтривалішим. Наміри Держкіно його реорганізувати кіноспільнота назвала ледь не прямою ліквідацією кіноархіву, а усунення Олени Гончарук від виконання обов'язків генерального директора викликало широкий резонанс та обурення. Скандал максимально оголив чи не головний внутрішній конфлікт на кіноринку – *протистояння* Держкіно та кіноспільноти. Національна спілка кінематографістів України навіть оприлюднила відкритий лист до влади із закликом відправити у відставку керівництво Держкіно, яке звинуватили, зокрема, у неефективності системи державного фінансування кіновиробництва, перешкоджанні участі українських фільмів на міжнародних кінофестивалях, порушенні обов'язків при виконанні договорів про надання державної підтримки на виробництво тощо. У Держкіно обвинувачення спростовують. Очевидно, що глибокий і затягнутий конфлікт потребує обговорення та вирішення.

Дивом стало те, що **український кінопрокат** не вмер остаточно, а більшість українських кінотеатрів досі залишилась у бізнесі. Кінотеатри намагаються продовжувати функціонувати, не сильно підвищуючи ціну на квитки.

Чи зможе українська кіноіндустрія конвертувати свої здобутки 2022 року, закордонну увагу та підтримку в сталий розвиток – питання відкрите. Головне, що зараз хвилює всю кіноіндустрію – підтримка кіновиробництва. Кіноіндустрія розраховує якщо не на державну, то на міжнародну підтримку й вже зараз шукає всі можливі шляхи для неї. Ідей і фахівців у нас багато, залишилось найголовніше – перемога [39; 40].

Книжкова індустрія долає найскладніші виклики

Безумовно, війна змінила життя кожного з нас кардинально, а весь український бізнес зазнав сильного економічного удару, і книжкова галузь – не виняток. Але, видавці гідно й з оптимізмом долають усі виклики – бо це водночас і нові можливості, адже зараз увага всього світу прикута до України, що відкриває нові шляхи і майданчики, через які ми можемо розказувати про нашу історію та культуру за допомогою креативних індустрій та, зокрема, через прекрасні книги талановитих українських письменників [41].

Український книжковий ринок «очищується» від книжок видань з рф та Білорусі, що в минулому не давало розвиватись книжковій галузі всередині країни. І це прекрасна *тенденція*. Богдана Романцова, літературознавиця: «Європі було дуже зручно, що пострадянський простір представляє саме росія. Ліцензії на переклад до 2022 року продавалися через росію. Коли ми прийшли на книжковий ринок Європи, то все було вже зайняте росією – вона окупувала все, що можна було окупувати в культурному плані. Європейцям це було зручно і вигідно. Тепер ці схеми нам доводиться ламати. Вони є дуже хаотичними. Всі у світі почали розуміти, що співпраця з росією стає токсичною» [42; 43].

Проте попередні цифри Книжкової палати про випуск книжок за 2022 рік свідчать, що порівняно з 2021-м фіксується падіння за назвами на 47 %, а за накладами – на 56 % на початок грудня. І це у порівнянні з ковідним роком.

Тим часом за минулий рік в Україні з'явилися *нові видавництва* й книгопродавці книготорговці. «Навіть під час війни є охочі відкрити видавничий бізнес. 178 компаній і приватних підприємців під час воєнного стану виявили бажання займатися книговидаванням і книгорозповсюдженням! Це говорить не тільки про оптимізм і віру українців у свою армію, а й свідчить про перспективи розвитку видавничої галузі», – наголосив голова Держкомтелерадіо Олег Наливайко [44].

Випуск та продаж електронних видань – статистики поки що немає, проте експерти відзначають *тенденцію* щодо стрімкого зростання інтересу видавців до електронних та аудіокниг і поступову відмову від продажу захищених копій на користь поширення контенту в захищених форматах, зокрема, на національних платформах. «Війна росії в Україні прискорила появу українського контенту на Amazon і мало того, це – перспективний розвиток. Хотілося б, щоб не в

таких умовах, але зараз це також альтернатива за умови недоступності паперових книжок, коли їх немає можливості взяти з собою», – зауважила експертка Олена Одинока, заступниця директорки з питань міжнародної співпраці Українського Інституту книги [41].

Видавництва й продавці книжок розповіли Українському інституту книги про *бестселери року*. До списків увійшли по два бестселери (український і перекладний) від 33-х видавців і по шість бестселерів (по три українських і перекладних) від п'яти продавців книжок – Vivat, «КСД», «Книгарня Є», «Наш Формат» і Yakaboo. Так, у розділі «Художня література» від українських авторів лідирують: «ДОЦЯ» (Тамара Горіха Зерня, «Білка», 2019); «НОВІ ТЕМНІ ВІКИ. КОЛОНІЯ» (Макс Кідрук, «Бородатий Тамарин», 2022); «ОСТАННЯ СПРАВА ЖУРНАЛІСТКИ КРОНІНОЇ» (Анастасія Піка, Bookraine Publishing House, 2022); «ТАМ, ДЕ ВІТЕР» (Любка Дереш, видавництво Анетти Антоненко, 2021); «ПАЦИКИ» (Анатолій Дніпровий, «Видавництво Жупанського», 2021); «СПИТАЙТЕ МІСЧКУ» (Євгенія Кузнєцова, ВСЛ, 2021); «ТІЛЬКИ НІКОМУ ПРО ЦЕ НЕ КАЖИ» (Ірена Карпа «Книголав», 2022); «DE PROFUNDIS» (Любов Базь, «Моторний равлик», 2018); «МЕДАЛЬЙОН ТРЬОХ ЗМІЙ» (Андрій Новік, Nebo BookLab Publishing, 2022); «ВИБРАНІ ТВОРИ» (Василь Стус, «Смолоскип», 2019); «ВІЛЛА ДЕККЕРА» (Юрій Винничук, «Фабула», 2021) [45].

BBC News Україна оголосила переможців премії «КНИГА РОКУ BBC – 2022», це – «ТАНЦІ З КІСТКАМИ. МЕДИЧНИЙ ТРИЛЕР» від MED Goblina Андрія Сем'янківа, що вийшла у видавництві «Віхола». Премію в номінації «Дитяча Книга» отримав твір «ПРИМАРИ ЧОРНОЇ ДІБРОВИ» від Андрія Бачинського, що вийшла у «Видавництві Старого Лева». У номінації «Есеїстика», за яку, як повідомили при оголошенні, журі Премії найзапекліше сперечалося, перемогла книга «ДИКИЙ ЗАХІД СХІДНОЇ ЄВРОПИ» від журналіста і солдата Павла Казаріна [46].

Лабораторія дитячого читання «БараБука» Малої академії наук України представила найкращі *дитячі та підліткові книжки*, що вийшли у 2022 році. Переможців традиційно визначили в 11-ти номінаціях. До короткого списку увійшло 30 книжок. Частина списку займають дитячі книжки про російсько-українську війну. Книжка – картинка року – «СУКНЯ ДЛЯ МАРУСИ» Грасі Олійко; мальопис року – «ВЕРЕСОВА МІЛЬ» Оксани Були; родинне читання – «Я, ТАТО І ВИСОКА ГОРА» Дмитра Кузьменка, ілюстрації – Оксани Драчковської; поетична книжка року – «ДИКТУВАЛА ЦЕ СОРОКА, А ЗАПИСУВАВ ЇЖАК» Олександра Подоляка, ілюстрації – Катерини Рейди; літературна казка року – «ПІВНИК».

Якщо ж звернути увагу на *тренди серед дитячих книг*, то за словами експертів, зараз популярні видання про емпатію, багато книг акцентовані на темах

збереження та захисту довкілля, змін клімату. Як і доросла література, дитяча книга теж відображає реакції на події реального світу й досить частими у ній в останні роки стають теми міграції та війни, на жаль. «Цього року ми видавали прекрасну книжку Катерини Єгорушкіної «МОЇ ВИМУШЕНІ КАНІКУЛИ» і ще до виходу її українською мовою, завдяки синергії і якісному промо, книжка була продана у 4 країни. Це ще до Франкфурта, а після Франкфурта до цієї позиції просто шалений інтерес, оскільки книжка розповідає про те, що відбувалося в Україні в перші 2 тижні війни. І щоб вийшов такий якісний продукт, дуже гарно пропрацювали і автор, і психолог, який був залучений, і вся редакція», – розповіла Наталія Мірошник, менеджерка з продажу прав видавництва «Vivat» [41; 47].

Роль культурних дипломатів у царині літератури взяли на себе: Сергій Жадан – отримав десяток різних нагород, ба більше, його висунули на Нобелівську премію з літератури; Андрій Курков – 5 престижних міжнародних відзнак; Оксана Забужко – в Польщі тричі віддавали належне її громадській позиції і літературному таланту, зокрема її збірка есеїстики «Планета Полин» потрапила до переліку найкращих книжок 2022 року за версією польського часопису Książki [48].

Перша леді України Олена Зеленська вважає одним з основних підсумків своєї роботи – *поширення української літератури у світі*. Зокрема, 2022 року в умовах російської агресії проти України за підтримки Першої леді стартували за кордоном проекти «КНИЖКИ БЕЗ КОРДОНІВ», «УКРАЇНСЬКА КНИЖКОВА ПОЛИЧКА» – поширення української літератури у світі та серед дітей, які є тимчасовими переселенцями, BETTER TIME STORIES – персоналізовані аудіокнижки, які створюють для дітей їхні рідні, котрі залишилися в Україні тощо [49].

Бібліотека – місце сили попри виклики часу

Ситуація вельми невтішна: за інформацією МКІП, станом на кінець 2022 року 350 бібліотек розбомблено. Ті ж заклади, які були на окупованих територіях, розграбовано. На полицях не вистачає 10–12 млн примірників сучасних видань. Відмова від російських книжок, які складала близько 30 відсотків книжкового фонду, простій роботі та організація волонтерської діяльності – це лише частина труднощів, з якими зіштовхнулись бібліотеки під час широкомасштабної війни.

Те, що *книги російських авторів потрібно прибрати з полиць*, уже всім зрозуміло – бо не можна продовжувати читати літературу народу, який тебе знищує. Але виявилось, що це доволі сильний удар по книжковому фонду. Наразі триває заміна книг російською мовою на ті, які перекладені українською. Це буде довгий процес, а втім, необхідний. *Адаптація читачів до нових реалій проходить із труднощами*. Ідея прибрати російську та російськомовну літературу зустріла цілковите схвалення людей. Водночас тим, хто звик читати російською, не просто перелаштуватися. Вихід один – заміна книги в тому ж жанрі, але зарубіж-

ного або українського автора. Як стверджують фахівці бібліотечної справи, завдяки такому підходу читачі відкривають для себе нову літературу, історії, які могли б ніколи не прочитати за інших умов.

Відкриттям року став попит на українських авторів. Адже українцям століттями прищеплювали комплекс меншовартості і через це до власної літератури ми не завжди ставилися із належною повагою. Цього року усе змінилося. Шукаючи альтернативу російським книгам, читачі бібліотек все частіше почали звертати увагу на полицю із сучасною українською прозою та поезією. Виявилося, що нам не тільки є чим замінити книги агресора, а є можливість запропонувати щось краще.

Так само більше стали читати українську класику, сповнену історіями війни та національної боротьби. Багато книг бере старше покоління задля перечитання та переосмислення минулого, але помітне також інше ставлення і у школярів, які вивчають ці твори за програмою. Якщо раніше вони брали їх неохоче та часто відверто ігнорували деякі пункти із списку літератури, то зараз попит серед старшокласників суттєво збільшився. Зокрема, найчастіше вони беруть «Тіні забутих предків» Коцюбинського та новелу «Камінний хрест» Стефаніка.

Не оминають читачі української поезії. Серед фаворитів – Ліна Костенко й Тарас Шевченко. Люди шукають сьогодні те, що має просту структуру, але несе в собі глибокий сенс.

Нікого вже не здивуєш тим, що **бібліотека це – точка видачі гуманітарки, пункт незламності та центр психологічної підтримки.** Навіть після відновлення роботи в штатному режимі, бібліотеки продовжують надавати вищезгадану допомогу. Бо в умовах воєнного стану саме вони лишаються чи не єдиним загальнодоступним, безкоштовним громадським простором підтримки [50; 51].

Наша культура помітна у світі не тільки через війну, а ще й тому, що автентична, потужна, різноманітна. Нам дійсно є, що пригадати у воєнному 2022 році: перемога гурту Kalush Orchestra на Євробаченні; співачка Джамала відвідала церемонію нагородження перед щорічною головною американською премією Центру Кеннеді та заспівала гімн України; Міністр культури та інформаційної політики вперше в історії України брав участь у засіданні міністрів культури ЄС та багато іншого, не менш цікавого та знакового [3].

«Україна робить культурний прорив на світовій арені, здобуває фактичну незалежність та проявляє здорову амбітність. І це питання того, чи ми можемо своєю креативністю, своїми текстами чи своїм дизайном, своїм образотворчим мистецтвом, своїм кіно, своєю музикою і так далі захопити світ і прорватися туди, де ми будемо займати набагато більшу частку, ніж ринкова частка України», – зауважує Євген Глібовицький, експерт з довготермінових стратегій. Найцікавіша література та найцікавіші творчі роздуми трапляються там, каже він, де є ціннісний

розлам. Українці, знаходячись на цьому ціннісному розламі, в результаті вийшли на абсолютно інші досвіди. Звичайно, ці інші досвіди сягають корінням тоталітарної, колоніальної травми, яка ще може передаватися з покоління в покоління. Але з усім тим ми постаємо, ми свіжі, цікаві, амбітні. І ця здорова амбітність України є чимось дуже важливим і дуже цінним [52].

Список літератури

1. Платонова А. Плече до плеча: підсумки 2022 року в культурних політиках / Анастасія Платонова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2023/01/17/542676_pleche_plecha_pidsumki_2022_roku.html (дата звернення 06.03.2022).
2. Романенко І. Ніхто не мовчить, або як Україна перемагає / Ілля Романенко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://mitec.ua/nihto-nemovchyt-abo-yak-ukrayina-peremagaye/?fbclid=IwAR25jCg2MzbA00KO-2D9DqE13AdBP5PAMknakUKwaHNo3az3V2_RLZHAyNM (дата звернення 06.03.2022).
3. Леонова Т. 2022: перемоги та поразки українців на культурному фронті / Тетяна Леонова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://suspilne.media/348128-2022-peremogi-ta-porazki-ukrainsiv-na-kulturnomu-fronti/?fbclid=IwAR1NuyAvQbWSeexNMhd6x8dsr6LRpxOleSQexXARHrj_hTIlwEdvGMF4raI (дата звернення 06.03.2022).
4. Морозова Л. Брак партитур, закордонний тріумф, три нові опери: українська класична музика у 2022 році / Любов Морозова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2023/01/15/542492_brak_partitur_zakordonnij_triumpf.html (дата звернення 06.03.2022).
5. Писанка Н. Найкращі події української класичної музики 2022 року / Наталка Писанка [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/12/28/252052/> (дата звернення 06.03.2022).
6. Київ, Кривий Ріг, Суми: де 2022 року перейменовували найбільше [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/kyiv-kryvuj-rih-sumy-de-2022-roku-perejmenovuvaly-najbilshe/> (дата звернення 06.03.2022).
7. Ткаченко О. Час прощатися / Олександр Ткаченко // Новое время. –2022. – груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/tkachenko-rozpoviv-shcho-bude-z-pam-yatnikami-pushkina-povini-ukrajini-50293465.html> (дата звернення 06.03.2022).

8. Чорна С. Дерусифікація і деколонізація в цифрах: 2022-й став роком дерусифікації і деколонізації та подолання наслідків культурної та інформаційної окупації нашої держави росією / Світлана Чорна // Голос України. – 2023. – 13 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/367610> (дата звернення 06.03.2022).

9. Шейко В. В епіцентрі уваги: підсумки 2022 року в культурній дипломатії / Володимир Шейко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2022/12/30/540637_epitsentri_uvagi_pidsumki_2022_roku.html (дата звернення 06.03.2022).

10. «Що далі російські танки, то більше любителів Булгакова...»: огляд ЗМІ щодо теми доцільності функціонування музею М. Булгакова у Києві // Українська літературна газета. – 2022. – 5 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/articles/shcho-dali-rosijski-tanky-to-bilshe-liubyteliv-bulhakova/> (дата звернення 06.03.2022).

11. Цимбал Я. «Наша пам'ять – гладенька й весела»: перейменування вулиць у Києві / Ярина Цимбал [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2022/05/10/516273_nasha_pamyat_gladenka_y-vesela.html (дата звернення 06.03.2022).

12. Катерина Амеліна. Українці і західна аудиторія. 11 запитань про наш інформаційний фронт. Відповідає комунікаційник Ярема Дух [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2023/01/02/539654_ukraintsi_i_zahidna_auditoriya_11.html?fbclid=IwAR0qVxybSfdVbdHSTGC1aLBk2rGk2ya9mcFlongHoqcgLYeSr4WHLcrp8IE (дата звернення 06.03.2022).

13. МКІП: ПЕРЕМОГИ 2022 ТА ПЛАНИ 2023 [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%9C%D0%9A%D0%86%D0%9F-%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%9C%D0%9E%D0%93%D0%98-2022-%D0%A2%D0%90-%D0%9F%D0%9B%D0%90%D0%9D%D0%98-2023.pdf> (дата звернення 06.03.2022).

14. Довженко О. Диво, що затягнулося. Телемарафон «Єдині новини» у 2022 році / Отар Довженко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/206445/2022-12-28-dyvo-shcho-zatyagnulosya-telemarafon-iedyni-novyny-u-2022-rotsi/> (дата звернення 06.03.2022).

15. Середа А. Агресору на руку. Чому не всі українці відмовились від російської музики та кіно / Анастасія Середа [Електронний ресурс]. – Текст. дані. –

Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/propahanda-kultura-kino/32247836.html> (дата звернення 06.03.2022).

16. Данькова Н. Десять найважливіших подій медіаринку у 2022 році / Наталія Данькова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/rinok/article/206703/2023-01-05-desyat-nayvazhlyvishykh-podiy-mediarynku-u-2022-rotsi/> (дата звернення 06.03.2022).

17. «Випробування цього року показали, що рішення є, і вони всередині кожного». Керівники медіа про плюси 2022 року, частина третя [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/community/article/206720/2023-01-06-vyprobuvannya-tsogo-roku-pokazaly-shcho-rishennya-ie-i-vony-vseredyni-kozhnogo-kerivnyku-media-pro-plyusy-2022-roku-chastyna-tretya/> (дата звернення 06.03.2022).

18. Зубченко Я. Рік України. Як ми вигравали велику медійну війну 2022 року / Ярослав Зубченко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/206599/2023-01-02-rik-ukrainy-yak-myyvyravaly-velyku-mediynu-viynu-2022-roku/> (дата звернення 06.03.2022).

19. Зубченко Я. Європейський Союз похвалив Україну за Закон «Про медіа» / Ярослав Зубченко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/207683/2023-02-03-ievropeyskyu-soyuz-rokhvalyv-ukrainu-za-zakon-pro-media/> (дата звернення 06.03.2022).

20. Центр демократії та верховенства права [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://cedem.org.ua/> (дата звернення 06.03.2022).

21. «Ще ніколи не було такого фокусу на Україні у світі» – виклики та перемоги українського мистецтва [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://suspihne.media/348812-se-nikoli-ne-bulo-takogo-fokusu-na-ukraini-u-sviti-vikliki-ta-peremogi-ukrainskogo-mistectva/?fbclid=IwAR2z4xVOXQ9E4x2YtBk4RxLbL3TMyrPO9C8jPhObn_U7hYxf8g8nTr3oR_M (дата звернення 06.03.2022).

22. Філевська Т. Деколонізація в музеях. Український поворот / Тетяна Філевська [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/02/14/252839/> (дата звернення 06.03.2022).

23. Благодійний аукціон на підтримку жіночого ветеранського руху [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://mitec.ua/blagodijny-aukcziyna-pidtrymu-zhinochogo-veteranskogo-ruhu/> (дата звернення 06.03.2022).

24. Куницький О. Евакуація культури: чи можна було врятувати втрачені об'єкти / Олександр Куницький [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/evakuacia-kulturnih-cinnostej-do-i-pid-cas-vijni-ci>

mozna-bulo-vratuvati-vtracene/a-64658810?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml (дата звернення 06.03.2022).

25. Гусейнова О. «У перші тижні війни ми не мали загальнонаціональної стратегії порятунку культурної спадщини» / [Інтерв'ю вела] Анастасія Платонова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/349622-u-persi-tizni-vijni-mi-ne-mali-zagalnonacionalnoi-strategii-poratunku-kulturnoi-spadsini-platoa/> (дата звернення 06.03.2022).

26. Щокань Г., Голіздра І. Важливі прем'єри 2022: як українські театри творили дива під обстрілами / Ганна Щокань, Ірина Голіздра [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/12/27/252011/> (дата звернення 06.03.2022).

27. Котенок В. «Кар'єра Артуро Уї» та інші воєнні прем'єри / Вікторія Котенок [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2023/02/12/545542_kariera_arturo_ui_inshi_voienni.html?fbclid=IwAR12O1zmixezqg_lcjaFPIXLhmSvLg-PS0ZqOwiDAcbwU9sUkIktIRDPh2Y (дата звернення 06.03.2022).

28. Грабченко Н. 200 прем'єр за час війни. Підсумки театрального року в умовах воєнного стану / Наталія Грабченко // Український тиждень. – 2022. – 27 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/344908-200-premer-za-cas-vijni-pidsumki-teatralnogo-roku-v-umovah-voennogo-stanu/> (дата звернення 06.03.2022).

29. Яремак П. Сценічне дзеркало війни / Павло Яремак [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/stsenichne-dzerkalo-vijny/> (дата звернення 06.03.2022).

30. . Щокань Г., Голіздра І. Український театр за кордоном: вистави і проєкти, які створюють враження про Україну / Ірина Голіздра, Ганна Щокань [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/01/2/252122/> (дата звернення 06.03.2022).

31. Самченко В. Микола Дядюра, головний диригент Національної опери України: «Не виконую російську музику, тому що це моя особиста позиція» / Валентина Самченко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3638462-mikola-dadura-golovnij-dirigent-nacionalnoi-operi-ukraini.html> (дата звернення 06.03.2022).

32. Морозова Л. Брак партитур, закордонний тріумф, три нові опери: українська класична музика у 2022 році / Любов Морозова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:

https://lb.ua/culture/2023/01/15/542492_brak_partitur_zakordonniy_triumf.html (дата звернення 06.03.2022).

33. Гончарук О. Культурний фронт: чим живе Харківський оперний театр, розділений війною / Оксана Гончарук // Vesti.ua. – 2023. – 24 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vesti.ua/uk/kultura-uk/kulturnij-front-chim-zhive-harkivskij-opernij-teatr-rozdilenij-vijnoyu> (дата звернення 06.03.2022).

34. Пушнова Т. «росіяни від нас вже не сховаються»: розмова про європейський тріумф української сучасної опери з композиторами Opera Aperta / Тетяна Пушнова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/12/16/251860/> (дата звернення 06.03.2022).

35. У Мілані відбувся перформанс «Колискова для Маріуполя» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/u_milani_vidbuvsya_performans_kolyskova_dlya_mariupolya_391099.html (дата звернення 06.03.2022).

36. Бондаренко О. Рік народження нової української музики. Музичні підсумки 2022 року / Олексій Бондаренко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/music/year-in-review-music-2022/> (дата звернення 06.03.2022).

37. 50 найкращих українських пісень 2022 [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://slukh.media/texts/best-ukrainian-songs-2022/> (дата звернення 06.03.2022).

38. Мачух А. Як війна вплинула на українське кіно. Анна Мачух – про майбутнє кіноіндустрії: «Можемо стати пізнаваними завдяки своїм сильним голосам» / Анна Мачух // Новое время. – 2023. – 27 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.nv.ua/ukr/art/omkf-2023-gendirektor-omkf-anna-machuh-rozprovila-shcho-chekaye-na-kinoindustriyu-pislya-11-misyaciv-viyni-50300420.html> (дата звернення 06.03.2022).

39. Власова Т. Українське кіно у 2022: без росії, з перемогами і відкритими питаннями / Тетяна Власова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/01/6/252206/> (дата звернення 06.03.2022).

40. Скандали, фестивалі та невмирущість: яким був 2022 рік для українського кіно [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/films/year-in-review-cinema-2022/> (дата звернення 06.03.2022).

41. Базів О. Книговидання часів війни. Досвід, плани, креатив / Любов Базів [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3631892-knigovidanna-casiv-vijni-dosvid-plani-kreativ.html> (дата звернення 06.03.2022).

42. Гусейнова О. «Наша культура живе і під час війни»: літературні підсумки 2022 року / Олена Гусейнова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/348496-nasa-kultura-zive-i-pid-cas-vijni-pidbili-literaturni-pidsumki-2022-roku/> (дата звернення 06.03.2022).

43. Красовицький О. Український книжковий ринок скоротився майже вдвічі: надія на відродження є / Олександр Красовицький // Українська літературна газета. – 2023. – 5 лют. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/ukrainskyj-knyzhkovyj-rynok-skorotyvsia-majzhe-vdvichi-nadiia-na-vidrozhennia-ie-oleksandr-krasovytskyj/> (дата звернення 06.03.2022).

44. У 2022 році в Україні з'явилося 178 нових видавництв і книгопродавців // Українська літературна газета. – 2022. – 28 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/u-2022-rotsi-v-ukraini-z-iavylosia-178-novykh-vydavnytstv-i-knyhoprodavtsiv/> (дата звернення 06.03.2022).

45. Український ринок електронних книг показав стрімке зростання у 2022 році – сервіс Booknet // Українська літературна газета. – 2023. – 27 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3659910-ukrainskij-rinok-elektronnih-knig-pokazav-strimke-zrostanna-u-2022-roci-servis-booknet.html> (дата звернення 06.03.2022).

46. Пушнова Т. Твір MED Goblina отримав премію Книга року ВВС – 2022 / Тетяна Пушнова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/12/16/251873/> (дата звернення 06.03.2022).

47. За версією БараБука. Названо найкращі книжки для дітей та підлітків 2022 року // Новое время. – 2023. – 27 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.nv.ua/ukr/art/shcho-pochitati-nazvani-naykrashchi-dityachita-pidlitkovi-knigi-2022-roku-novini-ukrajini-50300366.html> (дата звернення 06.03.2022).

48. Корнієнко Н. Жадан, Курков, Забужко збирають премії: перемоги-2022 за кордоном / Наталя Корнієнко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/zhadan-kurkov-zabuzhko-zbyraiut-premii-peremohy-2022-za-kordonom/> (дата звернення 06.03.2022).

49. Олена Зеленська вважає одним з основних підсумків своєї роботи у 2022 році поширення української літератури у світі [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/206580/2022-12-31-olena-zelenska-vvazhaie-odnym-z-osnovnykh-pidsumkiv-svoiei-roboty-u-2022-rotsi-poshyrennya-ukrainskoi-literatury-u-sviti/> (дата звернення 06.03.2022).

50. Кульженко В. Попри все: як працюють бібліотеки в умовах війни / Вікторія Кульженко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://galinfo.com.ua/articles/popry_vse_yak_pratsyuuyut_biblioteku_v_umovah_viyny_393970.html (дата звернення 06.03.2022).

51. Війна за цінності: бібліотеки як центри боротьби на інформаційному фронті [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?news=vijna-za-tsinnosti-biblioteku-yak-tsentry-borotby-na-informatsijnomu-fronti> (дата звернення 06.03.2022).

52. Котубей О. «Якщо ми говоримо про прорив, то найближчими ми стаємо в культурі» – Євген Глібовицький / Олеся Котубей [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/366886-akso-mi-govorimo-pro-proriv-to-skorse-za-vse-najblizcimi-mi-staemo-v-kulturi-evgen-glibovickij/> (дата звернення 06.03.2022).

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.

головний бібліограф відділу наукового аналізу та узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 2,06. Б/т. Зам. 19. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12